

*Др Снежана Соковић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу*

УДК: 364-52:343.91-053.6

DOI: 10.46793/XXIV-12.169S

УСЛУГЕ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У ПРИМЕНИ ВАСПИТНИХ НАЛОГА И У ИЗВРШЕЊУ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ИЗРЕЧЕНИХ МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА*

Резиме

Малолетство учиниоца кривичног дела својим психофизичким особеностима чини фазу извршења кривичних санкција додатно деликатном и веома значајном и подразумева систем извршења заснован на посебним принципима и посебној организацији. Циљ рада је анализа активности надлежних органа старатељства, како у фази изрицања васпитних налога и васпитних мера, тако и у фази њиховог извршења. У раду се наглашава да остваривање "унутрашње динамике" система васпитних мера, од избора конкретне мере до њеног укидања, са свим међу-модалитетима кумулације, замене и прилагођавања промењеним условима извршења или постигнутом успеху, надлежном суду омогућава сарадња са органима старатељства. Управо се на терену примене васпитних мера као основне врсте кривичних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела најјасније уочава изузетна повезаност система малолетничког кривичног правосуђа са системом социјалне заштите.

Кључне речи: *малолетничко правосуђе, органи старатељства, услуге социјалне заштите, васпитне мере, васпитни налози.*

1. Увод

У савременом праву кривичноправни положај малолетника, између осталог, карактерише и посебан систем кривичних санкција. Углавном се ради о потпуно засебном систему чије тежиште представља прилично разуђена

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

посебна врста кривичних санкција васпитног карактера која подразумева наглашене специјално-превентивне циљеве и укључује посебне садржаје бриге и заштите малолетника.¹ Примена казне малолетничког затвора је минимална и изузетна, са знатно проширеним васпитним садржајима, док примена мера алтернативног карактера постаје посебан стандард кривично-правне реакције на преступничко понашање малолетника и заузима значајно место у судској пракси.²

У домаћем праву централно место у систему кривичних санкција за малолетнике заузимају васпитне мере, укупно осамнаест мера различите природе: васпитне мере упозорења и усмеравања (укор и десет посебних обавеза), васпитне мере појачаног надзора (три мере појачаног надзора од стране различитих субјеката и једна мера којом се комбинује појачани надзор са боравком у установи за образовање и васпитање) и васпитне мере заводског типа (три мере). Казна малолетничког затвора је увек факултативног карактера, примењује се изузетно и само према старијим малолетницима. Васпитни налози који немају карактер кривичне санкције, представљају алтернативну меру диверзионе природе, чија је основна сврха непокретање кривичног поступка према малолетнику или обустављање већ започетог поступка. У сету кривичних санкција наглашен алтернативни карактер имају и васпитне мере посебних обавеза.³

Основни циљ примене кривичних санкција јесте развој и јачање личне одговорности малолетника, као и васпитање и правилан развој његове личности. У оквиру опште сврхе кривичних санкција (чл. 4 КЗ)⁴ сврха кривичних санкција предвиђених за малолетне извршиоце кривичних дела јесте надзор, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивање општег и

¹ Шкулић, М., *Малолетничко кривично право*, Београд, 2011. стр. 279. Snyder, H. N., *Juvenile Delinquents and Juvenile Justice Clientele: Trends and Patterns in Crime and Justice System Responses*, The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice (ed. Feld, B. C., Bishop, D. M.), Oxford, 2012. pp. 3-31; Cromwell, P; Alarid, L. F; V. del Carmen, R: *Community-based Corrections*, Belmont, 2005. p. 302; Morgan, R., Newburn, T: *Youth, Youth crime and Justice: rediscovering devolution, discretion, and diversion?*; The Oxford Handbook of Criminology, ed. by Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R., London, 2007. p. 470; Tonry, M., Chambers, C., *Juvenile Justice Cross-Nationally Considered*, The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice, ed. Feld, B. C, Bishop, D. M. Oxford, 2012. п. 871. и даље.

² Шкулић, М., *Општеприхваћени правни стандарди о малолетничкој делинквенцији и начин њихове имплементације у малолетничко кривично законодавство Србије*, Зборник радова: Законодавни поступак и казнено законодавство, Београд, 2009. стр. 123; Соковић, С., *Релевантни међународни стандарди и основне карактеристике кривичних санкција које се изричу малолетницима*, Ревивија за криминологију и кривично право, бр. 46/2, 2008, стр. 51-69.

³ Соковић, С., Бејатовић, С., *Малолетничко кривично право*, Београд, 2009, стр. 64.

⁴ *Кривични законик*, Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

стручног оспособљавања ради позитивног утицаја на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (чл. 10. ЗМУКД).⁵

Сврха мере или кривичне санкције изречене малолетном учиниоцу кривичног дела остварује се у фази њеног извршења.⁶ Суд који је меру изрекао у обавези да активно прати ток и резултате постигнуте у васпитању и преваспитању и да, зависно од тога, одлучи о замени изречене васпитне мере другом мером или да обустави даље извршење изречене васпитне мере. Малолетство учиниоца кривичног дела својим психофизичким особеностима чини фазу извршења кривичних санкција додатно деликатном и веома значајном и подразумева посебан систем извршења заснован на посебним принципима и посебној организацији. Наглашено значајну улогу у извршењу кривичних санкција и мера изречених малолетним учиниоцима кривичних дела имају центри за социјални рад.

2. Извршење васпитних налога

Примена васпитних налога као мере диверзионог карактера постижу се два циља: непокретање или обустава кривичног поступка и позитиван утицај на правилан развој малолетника кроз јачање његове личне одговорности, како у будућности не би вршио кривична дела.⁷ Закон предвиђа пет различитих врста васпитних налога: поравнање са оштећеним, редовно похађање наставе или редовно одлажење на посао, укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација, подвргавање одговарајућем испитивању или одвикавању од зависности изазване употребом алкохола или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој установи или саветовалишту (чл. 7. ЗМУКД). Према малолетном учиниоцу кривичног дела може се применити један или више васпитних налога за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, под условом да малолетник признаје кривично дело и да његов однос према кривичном делу и оштећеном то оправдава (чл. 5. ЗМУКД). Примена васпитних налога је увек факултативна. И у случају када су испуњени сви услови не мора доћи до

⁵ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (Сл. гласник РС, бр. 85/2005).

⁶ И генералнопревентивно дејство кривичних санкција, које је изразитије у фази изрицања санкција него у фази извршења, јесте резултат друштвене сигурности да санкција мора да уследи уколико је извршено кривично дело, односно да је последица друштвене интервенције након извршеног дела, где поступак извршења кривичних санкција има посебно значајно место.

⁷ Радловић, Љ., *Васпитни налози као посебне мере реаговања према малолетним учиниоцима кривичних дела (сврха, врсте, избор)*, Зборник радова: Кривичноправна питања малолетничке делинквенције, Београд, 2008; стр. 51.

изрицања васпитних налога ако органи надлежни за њихову примену процене да разлози заштите интереса малолетног извршиоца кривичног дела, или разлози заштите интереса жртве, односно општи друштвени интереси, у конкретној ситуацији не оправдавају такав избор.

Орган старатељства има значајну улогу како у избору васпитног налога који треба да буде изречен малолетнику, тако и у праћењу примене изреченог васпитног налога. Закон налаже да се избор једног или више васпитних налога врши у сарадњи са родитељима, усвојиоцем или стараоцем малолетника, али и у сарадњи са надлежним органом старатељства. У многим ситуацијама управо орган старатељства располаже релевантним сазнањима о малолетнику, његовој породици, условима у којима живи, и може да пружи поуздану стручну процену потребну за избор адекватног васпитног налога. Надлежни орган старатељства је задужен и за праћење примене васпитних налога и извештавање о току примене. Уколико малолетник у потпуности испуни преузети налог одређен од стране јавног тужиоца за малолетнике, о чему извештај подноси орган старатељства, јавни тужилац за малолетнике доноси решење о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка. У случају да малолетник не изврши преузети налог или га изврши само делимично, у мери која оправдава покретање поступка, јавни тужилац подноси захтев за покретање припремног поступка судији за малолетнике надлежног суда. Уколико малолетник у потпуности изврши преузети васпитни налог (што се утврђује на основу извештаја поднетог од стране органа старатељства), одређен од стране судије за малолетнике, доноси се решење о обустављању поступка.

3. Извршење васпитних мера

У домаћем малолетничком кривичном праву малолетнички криминалитет је санкционисан васпитним мерама, само изузетно казном малолетничког затвора, с тим што је, увек када су за то испуњени услови, применом васпитних налога могуће избећи вођење кривичног поступка и изрицање кривичних санкција. Код васпитних мера је посебно наглашена специјална превенција, кроз различите модалитете пружања заштите и помоћи, вршења надзора, стручног оспособљавања у циљу развијања личне одговорности малолетника, његовог васпитања и правилног развоја његове личности, све у циљу успешне реинтеграције малолетника у друштвену заједницу (чл. 10. ЗМУКД).

Као основна врста кривичних санкција за малолетнике, васпитне мере су усмерене према различитим категоријама малолетних учинилаца кривичних дела, веома хетерогених личних биопсихичких и социјалних карактеристика. Изричу свим старосним категоријама. Као једина врста кривичних санкција предвиђене су за млађе малолетнике. Све васпитне мере се примењују и према старијим малолетницима, док се неке васпитне мере могу изрећи и млађим пунолетним лицима, као и пунолетним лицима која су кривично дело учинили

као малолетници а у време суђења још нису напунили двадесет и једну годину. Како се пружање заштите и помоћи, вршење надзора, стручно оспособљавање у циљу развијања личне одговорности малолетника, његовог васпитања и правилног развоја његове личности може, обзиром на карактеристике дела и учиниоца, остваривати на различите начине, васпитне мере су по својој садржини, условима изрицања и начину извршења врло различите. Осим тога, систем васпитних мера карактерише и значајна унутрашња флексибилност. У зависности од потреба васпитања и правилног развоја личности малолетног учиниоца кривичног дела предвиђена је могућност кумулативног изрицања различитих врста васпитних мера (посебних обавеза и мера појачаног надзора), затим могућност замене изречене васпитне мере другом васпитном мером, као и могућност кориговања првобитне одлуке суда у погледу изречених васпитних мера, обуставом извршења било због постигнутог успеха у васпитању или због појаве неких нових чињеница или одбијања малолетника и његових родитеља или других лица која се о њему старају да поступи по изреченим мерама. Васпитне мере су по правилу релативно неодређеног трајања. Суд унапред не одређује колико ће тачно мера трајати, већ изречену васпитну меру укида или врши замену неком другом мером, зависно од постигнутих резултата.⁸

Остваривање "унутрашње динамике" система васпитних мера, од избора конкретне мере до њеног укидања, са свим међу-модалитетима кумулације, замене и прилагођавања промененим условима извршења или постигнутом успеху, надлежном суду омогућава сарадња са органима старатељства. Управо се на терену примене васпитних мера као основне врсте кривичних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела најјасније уочава изузетна повезаност система малолетничког кривичног правосуђа са системом социјалне заштите. Сарадња са надлежним органима старатељства у изрицању и извршавању васпитних мера даје материјалну садржину судској процедуралној форми изрицања одређене васпитне мере и укидања изречене васпитне мере. Судска процедура поставља оквире и делује генерално-превентивно самим покретањем и вођењем кривичног поступка, док се, обзиром на садржину васпитних мера (заштита, надзор, помоћ, васпитање, стручно оспособљавање), специјално-превентивни учинак као основна сврха изречених васпитних мера постиже активном улогом органа старатељства.

3.1. Судски укор и посебне обавезе

Судски укор представља најблажу васпитну меру. Изриче се када је потребно утицати на личност малолетника и његово понашање, али се из

⁸ Соковић, С., Бејатовић, С., *нав. дело*, стр. 44; Соковић, С., *Критеријуми избора васпитне мере за малолетне преступнике*, Ревивија за кривично право и кримнологију, год. 49, бр. 2-3/2011, стр. 115-129.

односа према учињеном кривичном делу и спремности да убудуће не врши кривична дела може закључити да је малолетника довољно само укорити. Средина у којој малолетник живи је таква да није потребно издвајање малолетника, а нису потребне ни трајније мере надзора и стручне помоћи. Обзиром да се садржина судског укора састоји у указивању (на неприхватљивост поступка) и предочавању (изрицања теже мере у случају поновног вршења кривичних дела), судски укор је извршен самим изрицањем.

Као посебна категорија васпитних мера, *посебне обавезе* имају алтернативни карактер јер се њиховим изрицањем, наметањем одређених захтева и забрана малолетнику, избегава примена других кривичних санкција са полуинституционалним и институционалним третманом као вишим и значајнијим нивоом интервенције у односу на малолетника. Закон предвиђа десет врста посебних обавеза, а малолетнику се може изрећи једна или више посебних обавеза. Избор једне обавезе или комбиновање више обавеза суд врши ценећи особености личности малолетника и приликама у којима малолетник живи, посебно узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу наложених обавеза. За одређену меру суд се одређује када процени да се, обзиром на све околности, управо захтевом или забраном садржаном у конкретној обавези потребно утицати на малолетника и његово понашање. Изрицање посебних обавеза обавезно прати и упозорење суда малолетнику да неиспуњење једне или више изречених посебних обавеза има за последицу могућност замене другом посебном обавезом или другом васпитном мером (чл. 14. ЗМУКД).

Надлежни орган старатељства има значајну улогу, како приликом одлучивања суда о изрицању одређене посебне обавезе, тако и у току извршења посебних обавеза праћењем извршавања и обавештавањем суда о томе како се обавеза извршава. Суштински, о свим битним елементима посебних обавеза суд одлучује у сарадњи са надлежним органом старатељства.

Решење о изрицању посебне обавезе накнаде штете оштећеном суд доноси по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства о висини и начину накнаде штете личним радом малолетника. Код изрицања посебних обавеза оспособљавања за одговарајуће занимање, укључивања у спортске активности, похађања посебних курсева за оспособљавање и припремања испита којим се проверава одређено знање трајање мере се одређује на основу претходног мишљења надлежног органа старатељства. Избор рада код изрицања посебне обавезе обављања без накнаде одређеног рада или посла врши се по претходно прибављеном мишљењу органа старатељства. Осим тога, надлежни орган старатељства ради стварања услова за изрицање ове посебне обавезе, врши избор и сачињава листу одговарајућих установа и организација на локалном нивоу и са њима закључује посебне споразуме. Установу у којој ће се извршити посебна обавеза испитивања и одвицавања од зависности и обавеза укључивања у појединачни или групни третман, као и трајање мере, суд одређује на основу претходно датог мишљењу

надлежног органа старатељства. Решење о изрицању посебне обавезе ненапуштања места пребивалишта или боравишта за малолетника значи обавезу за малолетника да не може напустити пребивалиште или боравиште, како без сагласности суда, тако и без посебног одобрења органа старатељства.⁹

Поред тога што приликом изрицања посебних обавеза доставља све неопходне информације за избор посебне обавезе и ствара услове за њихово остварење кроз повезивање и сарадњу са другим субјектима, надлежни орган старатељства је задужен и за праћење извршења сваке изречене посебне обавезе. Решење о изреченој посебној обавези суд доставља органу старатељства који самостално или преко одређеног лица прати извршење и о томе најмање једанпут месечно извештава судију за малолетнике.¹⁰

3.2. Васпитне мере појачаног надзора

До примене мера појачаног надзора долази када према малолетнику, обзиром на његову личност и понашање није довољно применити мере упозоравајућег или усмеравајућег дејства краћег трајања. Ради васпитања и правилног развоја малолетника потребно је предузети трајније мере и то уз одговарајући стручни надзор и помоћ, с тим што не постоји потреба за потпуним одвајањем малолетника од средине у којој је до тада живео (чл. 11. ст. 3. ЗМУКД).

Меру појачаног надзора од стране родитеља, усвојиоца или стараоца суд изриче у ситуацијама када су родитељи, усвојилац, односно старалац, пропустили да врше потребну бригу и надзор над малолетником, али јесу у могућности да остваре потребни надзор и бригу (чл. 15. ЗМУКД). Примену ове васпитне мере закон не везује за одређена кривична дела у погледу тежине. Од превасходног значаја јесте процена развојно-васпитних потреба малолетника обзиром на средину у којој живи, док тежина дела посредно значајна као један од општих критеријума за избор васпитне мере. Приликом изрицања ове мере суд даје родитељу или стараоцу потребна упутства и налаже му одређене дужности у погледу мера које треба да предузме ради правилног васпитања малолетника и отклањања штетних утицаја по њега. При изрицању ове мере суд обавезно одређује надлежни орган старатељства који проверава извршење мере и указује помоћ родитељу, усвојиоцу или стараоцу,¹¹ што значи да сву потребну стручну помоћ породици, као и надзор над извршењем упутстава и дужности наложених од стране суда обезбеђује надлежни орган старатељства.

Уколико родитељи, усвојилац, односно старалац, нису у могућности да врше надзор над малолетником или ако се то од њих не може основано очекивати, суд изриче *меру појачаног надзора у другој породици*. У том случају

⁹ *Правилник о извршењу васпитних мера посебних обавеза*, Сл. гласник РС, 94/06.

¹⁰ Соковић, С., Бејатовић, С., *нав. дело*, стр. 185.

¹¹ Тако: *Решење Врховног суда Србије*, Кжм. 61/00 од 13. фебруара 2001. године;

се малолетник предаје другој породици која је вољна да га прими и која има могућности да над њим врши појачани надзор (чл. 16. ЗМУКД). Улога органа старатељства и у случају ове мере појачаног надзора је посебно наглашена. Осим што врши контролу и надзор над процесом васпитања малолетника који се налази у другој породици и томе обавештава суд, орган старатељства истовремено ради и са породицом малолетника (односно са усвојиоцем или староцем) са којом је до тада живео и у коју треба да се врати,¹² што је од посебног значаја јер се извршење мере обуставља када родитељ, усвојилац, односно старалац малолетника стекне услове да над њим врши појачани надзор (или када према резултатима извршења престане потреба за појачаним надзором). За извршење ове васпитне мере потребно је да постоји друга породица која је вољна да прими малолетника и да се стара о њему и која је у стању да утиче на понашање малолетника. На предлог надлежног органа старатељства, породицу у коју се смешта малолетник одређује суд који је судио у првом степену. По пријему извршне судске одлуке, која је претходно достављена малолетнику, надлежни орган старатељства упућује малолетника у породицу која је одређена судском одлуком.¹³ Међусобна права и обавезе везане за вршење појачаног надзора регулишу се писменим уговором који закључују надлежни орган старатељства и породица у коју се малолетник смешта. Породица у коју је малолетник смештен дужна је да органу старатељства омогући проверу извршења васпитне мере и прихвати понуђену помоћ ради остваривања сврхе васпитне мере (чл. 105-109. ЗМУКД). Уколико се прилике у породици у којој је смештен малолетник толико измене да отежавају даље извршење мере, на предлог надлежног органа старатељства (или по службеној дужности или на предлог јавног тужиоца за малолетнике) суд одређује смештај малолетника у другу породицу.

У случају да родитељи, усвојилац, односно старалац малолетника нису у могућности да врше појачани надзор, а не постоје услови за појачани надзор у другој породици, малолетник се ставља под *појачани надзор органа старатељства* надлежног према пребивалишту, односно боравишту

¹² Перић, О., *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Београд, 2007, стр. 47.

¹³ Ова мера појачаног надзора се у пракси ретко изриче, а разлози за то се могу наћи у чињеници да не постоје спискови специјализованих хранитељских породица у којима би се могла реализовати ова мера, као и да недостају критеријуми за избор породица у којима би се ова васпитна мера могла извршавати, уз организационе и друге проблеме стручне и материјалне подршке таквим породицама. У судској пракси се примена васпитне мере појачаног надзора у другој породици своди на постојање спремности појединих сродничких породица да у хитним ситуацијама прихвате малолетника. Перић, О., Милошевић, Н., Стевановић, И., *Политика изрицања кривичних санкција према малолетницима Србији*, Београд, 2008. стр. 132; Кнежевић-Томашев, Љ., Марковић, Љ., *Проблеми у извршењу васпитних мера*, Билтен Округног суда у Београду, бр. 79/2009.

малолетника у време када је одлука којом је мера изречена постала правоснажна.¹⁴ Мада код свих мера појачаног надзора орган старатељства обезбеђује стручну помоћ лицима која треба да врше надзор над малолетником и прате остваривање потребног надзора, ова васпитна мера је квалитативно другачија у поређењу са две претходне мере појачаног надзора због посебно наглашене улоге органа старатељства.¹⁵ Код васпитне мере појачаног надзора од стране органа старатељства орган старатељства и непосредно остварује све активности потребног надзора над малолетником. Малолетник остаје у својој породици или код других лица која га издржавају и старају се о њему, а појачани надзор над њим врши одређено службено лице органа старатељства или друго стручно лице које одреди орган старатељства. Уместо родитеља или заједно са родитељима, ова лица брину о школовању малолетника, његовом запослењу, одвајању из средине која на њега штетно утиче, о потребном лечењу и уопште о сређивању прилика у којима малолетник живи. Одмах после пријема судске одлуке, орган старатељства одређује службено лице које меру спроводи. То је по правилу лице из састава чланова тима који је учествовао у поступку вођеном према малолетнику, а може да буде и друго стручно лице.¹⁶ Стручно лице коме је поверено спровођење васпитне мере сачињава програм рада са малолетником, у складу са упутствима суда и надлежног органа старатељства (чл. 109-111. ЗМУКД). Програм рада се остварује у сарадњи са васпитним и образовним установа и другим установама и организацијама, које су дужне да пруже сву потребну помоћ у вези са вршењем појачаног надзора, као и у сталној вези са родитељима, усвојиоцем или староцем, који су дужни да стручно лице органа старатељства обавесте о свим приликама које отежавају извршење мере.

Меру појачаног надзора уз обавезу дневног боравка у установи за васпитање и образовање малолетника суд изриче уколико је уз неку од одговарајућих васпитних мера појачаног надзора потребно и ангажовање стручних лица у посебној установи која се бави васпитањем и образовањем малолетника (чл. 18. ЗМУКД). Ради се о кумулацији неке од васпитних мера појачаног надзора и дневног боравка у установи за васпитање. У конкретном случају само појачани надзор, било у породици, у другој породици или од стране органа старатељства није довољан. За остваривање сврхе васпитне мере, потребан је и дневни институционални третман, односно ангажовање стручних лица у установи која се бави васпитањем и образовањем малолетника. Мада је најпогодније је комбиновање појачаног надзора од стране

¹⁴ Статистички подаци показују да је, после судског укора, мера појачаног надзора од стране органа старатељства у пракси најчешће примењивана кривична санкција за малолетнике. *Републички завод за статистику, Саопштење број 194*, год. LXXI, 14. 07. 2021; *Перић, О., Милошевић, Н., Стевановић, И., нав. дело*, Београд, 2008. стр. 133.

¹⁵ *Перић, О., нав. дело*, стр. 49.

¹⁶ *Исто*, стр. 197.

родитеља и боравка у установи за васпитање и образовање, нема сметњи за повезивање неке друге мере појачаног надзора и боравка у специјализованој установи.¹⁷

Надлежни орган старатељства (према месту пребивалишта или боравишта малолетника у време када је одлука о изрицању ове мере постала извршна) има кључну улогу и извршењу ове васпитне мере. Орган старатељства одређује установу за васпитање образовање у којој ће се одвијати дневни боравак малолетника и стара се о спровођењу боравка малолетника у тој установи.¹⁸ Док траје ова мера малолетник и даље остаје код својих родитеља или других лица која се старају о њему, наставља да похађа школу или одлази на посао. Одређено време у току дана проводи у установи за васпитање и образовање, где се одговарајућим васпитним и образовним садржајима утиче на будући живот и понашање малолетника у ужој и широј социјалној средини. Дневни боравак може да траје најдуже четири сата у току радног дана у време трајања мере (најмање шест месеци, најдуже две године). О дневном боравку води се дневник рада, а установа у којој се спроводи дневни боравак доставља извештаје о току и резултатима спровођења дневног боравка малолетника (по његовом истеку, а по потреби и у току трајања) и надлежном органу старатељства, поред судије за малолетнике суда који је судио у првом степену и јавном тужиоцу за малолетнике (чл. 111-113. ЗМУКД).

3.3. Заводске васпитне мере

Заводске васпитне мере се изричу малолетницима који показују поремећаје у понашању и васпитну запуштеност која захтева потпуно издвајање из дотадашње средине и примену континуираног институционалног третмана. Ради остварења ових циљева, зависно од конкретне ситуације, суд може да се определи за једну од три заводске васпитне мере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање.

¹⁷ Соковић, С., Бејатовић, С., *нав. дело*, стр. 84.

¹⁸ Васпитна мера појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника у пракси се изузетно ретко изриче. У установама социјалне заштите (пре свега у домовима за децу без родитељског старања) нема услова за примену ове мере, док установе у оквиру школског система (интернати и ђачки домови) не развијају и не нуде посебне програме одговарајуће профили малолетника којима се ова мера изриче. Перић, О., Милошевић, Н., Стевановић, И., *нав. дело*, стр. 131; Кнежевић-Томашев, Љ, Марковић, Љ., *нав. чланак*; Сатарић, Н., Обрадовић, Д., *Анализа пракси примене васпитних налога и посебних обавеза у Србији*, Београд, 2011, стр. 40. Ретки примери добре праксе везани су за пројектне активности цивилног сектора: Карић, Т. и др. *Дневни боравак за децу и младе са проблемима у понашању: пример добре праксе*, Зборник радова: Истраживања у области социјалног рада, социјалне заштите социјалне политике, Нови Сад, 2015. стр 181-197.

За извршење заводске мере упућивање у васпитну установу и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање, надлежан је орган старатељства (према месту пребивалишта или боравишта малолетника у време када је одлука о изрицању ове мере постала извршна). Орган старатељства надлежан за упућивање у *васпитну установу* није у обавези, како то ЗМКД налаже, само да одреди лице које је дужно да малолетника доведе у установу, него, према ставу судске праксе, одређује и установу у којој мера треба да се изврши, и обе одлуке доноси у форми решења о упућивању.¹⁹ Надлежни орган старатељства може суду предложити премештање малолетника у другу васпитну установу ако оцени да за то постоје оправдани разлози. У случају да извршење мере не може да почне или да се настави због одбијања или бекства малолетника, орган старатељства обавештава суд који је меру изрекао и надлежан орган унутрашњих послова.

У односу на све законом предвиђене васпитне мере орган старатељства није надлежан само за извршење упућивања у васпитно-поправни дом. Међутим, у случају све три заводске васпитне мере надлежни орган старатељства може (поред родитеља, усвојоца или староца) предложити одлагање почетка извршења мере, као и прекид већ започетог извршења заводске васпитне мере. Разлози због којих се може предложити одлагање, односно прекид извршења заводске мере су исти као и разлози за одлагање и прекид издржавања казне затвора изречене пунолетним лицима²⁰, с тим што, обзиром да се ради о малолетним лицима, могу доћи у обзир и неки други оправдани разлози ван разлога таксативно наведених у ЗИКСу.²¹

4. Помоћ после извршене заводске васпитне мере и казне малолетничког затвора

Како заводске васпитне мере, као и малолетнички затвор, подразумевају потпуно издвајање малолетника из средине у којој је до тада живео ради отклањања негативних утицаја околине и ради спровођења потребног програма васпитања и преваспитања, поновно укључивање малолетника у свакодневни живот на слободи, након извршења мере, ствара бројне потешкоће. Сређивање личних и породичних прилика, наставак школовања, проналажење запослења и сређивање материјалних прилика, за малолетника најчешће представља проблем који по изласку из установе, у стању личног несналажења и обесхрабрености и често нарушених породичних односа, сам тешко може да реши на задовољавајући начин. Потребна помоћ малолетнику после извршене заводске васпитне мере и казне малолетничког затвора обезбеђује се у оквиру услуга система социјалне заштите. Како би се малолетник и његова породица

¹⁹ Перић, О., *нав. дело*, стр. 215.

²⁰ Соковић, С., *Извршење кривичних санкција*, Београд, 2008. стр. 46, 69.

²¹ Перић, О., *нав. дело*, стр. 207.

што боље припремили за враћање малолетника у ранију социјалну средину и његово укључивање у социјални живот, још током трајања заводске мере и казне малолетничког затвора надлежни орган старатељства одржава сталну везу и са малолетником, и са његовом породицом, као и са установом у коју је малолетник смештен. Најкасније три месеца пре отпуштања малолетника завод, односно установа у којој се извршава заводска васпитна мера, дужни су да о томе обавесте малолетникове родитеље, стараоце и орган старатељства и да им предложе конкретне мере заштите и помоћи потребне за прихват малолетника. Родитељ, односно старалац малолетника дужан је да о отпуштању обавести орган старатељства надлежан према пребивалишту, односно боравишту малолетника у време када је одлука којом је васпитна мера изречена постала правоснажна. Конкретне мере постпеналне помоћи углавном извршава орган старатељства, који је иначе дужан и да све време док траје извршење заводске васпитне мере и малолетничког затвора, одржава сталну везу са малолетником, његовом породицом, заводом или установом у коју је малолетник смештен. После отпуштања, орган старатељства пружа потребну помоћ малолетнику све док му је она потребна(чл. 147-150. ЗМУКД)²².

Када се ради о малолетнику без родитеља или малолетнику чије су породичне прилике несређене, орган старатељства је дужан да предузме мере посебне бриге, које подразумевају обезбеђивање смештаја и исхране, набавку одеће, лечење, сређивање породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малолетника. У оваквој ситуацији орган старатељства практично представља једини субјект укључен у постпенални прихват малолетника.,²³

5. Ефикасан систем социјалног рада као *conditio sine qua non* ефикасног малолетничког кривичног правосуђа

Евидентно је да у извршењу васпитних налога и кривичних санкција изречених малолетним учиниоцима кривичних дела центри за социјални рад преко органа старатељства имају кључну улогу. Њихова помоћ је неопходна код извршења васпитних налога, надлежни су за извршење свих васпитних мера, изузев судског укора који се извршава изрицањем, и заводске васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом (мада су и код ове заводске мере имају значајну улогу код предлагања одлагања и прекида извршења изречене

²² Томић, М., *Помоћ малолетним учиниоцима кривичних дела после извршења заводске васпитне мере и казне малолетничког затвора*, Зборник радова: Кривичноправна питања малолетничке делинквенције, Београд, 2008. стр. 265.

²³ Југовић, А., *Социјална заштита и реформа малолетничког правосуђа*, Зборник радова: Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси, Београд, 2006, стр. 507- 519.

мере).²⁴ Потребна помоћ малолетнику после извршене заводске васпитне мере, али и након извршења казне малолетничког затвора, обезбеђује се у оквиру услуга система социјалне заштите.

Треба имати у виду да је улога органа старатељства значајна и суштинска и у фази која претходи извршењу изречене санкције или мере, у кривичном поступку који се води према малолетнику и коме се изриче мера или санкција. Надлежни орган старатељства је укључен и у избор и примену васпитног налога, као и у све фазе кривичног поступка који се води према малолетнику. У току припремног поступка доставља одговарајуће мишљење којим суд извештава о бројним чињеницама, које се односе на учињено кривично дело, а посебно на личност малолетника и његову зрелост, средину и прилике у којима малолетник живи. У поступку по предлогу за изрицање кривичних санкција, како на седници већа, тако и на главном претресу, обавезно је присуство представника органа старатељства, који образлажу дато мишљење, евентуално га допуњују новим подацима и одговарају на питања суда.²⁵

Јасно је да ефикасан рад малолетничког кривичног правосуђа није могућ без ефикасног рада центара за социјални рад. Све тешкоће и недостаци у организацији, у кадровским и материјалним ресурсима, у стручности, у повезаности и координацији са другим надлежним субјектима, нужно негативно утичу и на рад органа малолетничког правосуђа. Малолетничко кривично законодавство и стратешка реформа социјалне заштите у Р Србији одвијали су се највећим делом и временски и садржински синхронизовано, али и поред нормативне "кровне синхронизације" бројни проблеми ометају потребни ниво координације свакодневног рада.²⁶ Недостатак одговарајућих

²⁴ Малолетним преступницима се далеко највећем броју случајева изричу васпитне мере, и то васпитне мере упозорења и усмеравања и васпитне мере појачаног надзора. У 2019. години у односу на укупан број малолетника којима су изречене кривичне санкције, удео мера упозоравања и усмеравања износи 55,1%, мера појачаног надзора 40,5% (при чему удео мера појачаног надзора од стране органа старатељства у укупном броју ових мера износи 53,2%), док се свега 4,4% односи на неку од заводских мера. У 2019. години изречено је осам кривичних санкција малолетничког затвора према старијим малолетним лицима. У истој години изречено је 911 васпитних налога, што је 22,4% више него претходне године, а 17,9% више у односу на 2015. годину. Републички завод за социјалну заштиту: *Деца у систему социјалне заштите 2019*, Београд, 2020. стр. 41.

Исти тренд се наставља и у 2020. години, са додатним опадањем броја изречених заводских васпитних мера и казне малолетничког затвора и повећањем броја случајева у којима је примењен неки од васпитних налога. *Републички завод за статистику, Саопштење број 194*, год. LXXI, 14. 07. 2021;

²⁵ Обрадовић, Д., *Улога органа старатељства у извршењу васпитних мера (поглед једног судије)*, Зборник радова: Правда по мери детета, Београд, 2018. стр. 228.

²⁶ Соковић, С., *Социјална заштита као део формалне друштвене реакције на криминалитет малолетника*, Зборник радова: Услуге и владавина права, Крагујевац, 2021. стр. 875 – 893.

услуга социјалне заштите, као и неповезаност различитих система (правосудног, социјалног, здравственог, васпитно-образовног), прате и одређени организациони проблеми и недостатак потребних ресурса. Укупан број стручњака запослених у центрима за социјални рад се смањује, централизовано финансирање децентрализованог система социјалне заштите успорава развоју услуга у заједници и подстицање одрживих мера за деинституционализацију, увођење методе вођења случаја није пратио и адекватан број социјалних радника, менаџерски захтев да социјална заштита истовремено постане и ефикаснија и јефтинија за државу носи опасност да се социјални рад претвори у формално-техничко управљање проблемима.²⁷ Посебно се наглашавају негативне последице новоуведене праксе „вођења случаја“²⁸ као метода интегративног социјалног рада у оквиру кога стручни радник, а не стручни тим, процењује потребе корисника и породице, организује мрежу услуга које одговарају корисниковим потребама, координира и надзире процес, врши евалуацију и заступа интересе корисника.²⁹ У пракси се показало да се као "водителј случаја" поред лица која су у ранијим годинама били чланови стручног тима у поступцима према малолетницима у сукобу са законом, најчешће појављују лица која до тада никада нису поступала у предметима који се тичу малолетних преступника, без довољно знања о кривичном поступку према малолетницима и улози органа старатељства у том поступку, због чега у пракси опада квалитет извештаја који се достављају надлежном суду.³⁰

6. Закључак

Малолетство учиниоца кривичног дела својим психофизичким особеностима чини фазу извршења кривичних санкција додатно деликатном и подразумева систем извршења заснован на посебним принципима и посебној организацији. Остваривање "унутрашње динамике" система васпитних мера, од избора конкретне мере до њеног укидања, са свим међу-модалитетима кумулације, замене и прилагођавања промењеним условима извршења или постигнутом успеху, надлежном суду омогућава сарадња са органима

²⁷ Бранковић, И. и остали: *Истраживање: Обележја савременог социјалног рада и професионални идентитет социјалних радника у Републици Србији*, http://www.udruzenjesz.rs/images/PDF/Izvestaj_FINAL_jun_2020.pdf, новембар, 2021; Југовић, А., *нав. чланак*, стр. 507-519.

²⁸ *Правилник о стручним пословима и социјалној заштити*, Сл. гласник РС, бр. 1/2012, 42/13-

²⁹ Жегарац, Н., *Од проблема до прилика у вођењу случаја, приручник за практичаре*, Београд, 2015. стр. 25. и даље.

³⁰ Обрадовић, Д., *нав. дело*, стр. 230. Обрадовић, Д., *Поједине специфичности поступка према малолетницима – Анализа конкретног случаја*, Зборник радова: Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела и прекршаја, Београд, 2015, стр. 387-394; Сатарић, Н., Обрадовић, Д., *Анализа пракси ...*, стр. 40.

старатељства. И у фази која претходи извршењу изречене санкције или мере, у кривичном поступку који се води према малолетнику и коме се изриче мера или санкција, улога органа старатељства је значајна и суштинска. У извршењу васпитних налога и кривичних санкција изречених малолетним учиниоцима кривичних дела центри за социјални рад преко органа старатељства имају кључну улогу. Њихова помоћ је неопходна код извршења васпитних налога, надлежни су за извршење свих васпитних мера, изузев судског укора који се извршава изрицањем, и заводске васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом (мада су и код ове заводске мере имају значајну улогу код предлагања одлагања и прекида извршења изречене мере). Потребна помоћ малолетнику после извршене заводске васпитне мере, али и након извршења казне малолетничког затвора, такође се обезбеђује се у оквиру услуга система социјалне заштите. Постоји изузетна повезаност система малолетничког кривичног правосуђа са системом социјалне заштите. Ефикасан рад малолетничког кривичног правосуђа није могућ без ефикасног рада центара за социјални рад. Све тешкоће и недостаци у организацији, у кадровским и материјалним ресурсима, у стручности, у повезаности и координацији са другим надлежним субјектима, нужно негативно утичу и на рад органа малолетничког правосуђа.

*Snežana Soković, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

SERVICES OF CENTERS FOR SOCIAL WORK IN THE APPLICATION OF EDUCATIONAL ORDERS AND EXECUTION OF CRIMINAL SANCTIONS IMPOSED TO JUVENILE OFFENDERS

Summary

The juvenile nature of the criminal offence perpetrator, due to its psychophysical characteristics, makes the phase of execution of criminal sanctions additionally delicate and very important and implies a system of execution based on special principles and special organization. The aim of this paper is to analyze the activities of the competent guardianship authorities, both in the phase of issuing educational orders and educational measures, and in the phase of their execution. The paper emphasizes that the realization of the "internal dynamics" of the system of educational measures, from the choice of a concrete measure to its suppression, with

all intermediate modalities of cumulation, replacement and adjustment to changed execution conditions or achieved success, is made possible to the competent court through the cooperation with guardianship authorities. It is precisely in the field of application of educational measures, as the basic type of criminal sanctions for juvenile offenders, that the exceptional connection of the juvenile criminal justice system with the social protection system is most clearly seen.

Key words: *juvenile justice, guardianship authorities, social protection services, educational measures, educational orders.*